

<<Շիրակի ուսուցիչների միություն >> ԳԿ ՀԿ / “Shirak teachers’ union” SEC
NGO

**ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՁԻ
ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

Հետազոտությունը քննարկում է՝

Շրջակա միջավայրի պահպանություն
և էկոլոգիական կրթություն ու
դաստիարակություն կարևորումը
դպրոցում սովորողների շրջանում

Հետազոտող ուսուցիչ՝

Անահիտ Տեր-Պետրոսյան

մանուկ, ազգանուն

Մեղրաբեկի միջնակարգ դպրոց

դպրոց

Մեկնաբանություն՝

Մանյա Պետրոսյան

մանուկ, ազգանուն

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ-----3-4

Գ Լ Մ Ի Խ 1. 1 .ՇՐՋԱԿԱՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀ ՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀ ԱՐՑԸ Ժ

-----4-9

Գ Լ Մ Ի Խ 1 .ԷՆՈՂ ՈԳԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒՄԸ ---

-----9-12

1 .ՔԱՊԱՀ ՊԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԵՎ ԷՎՈՂ ՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ԲԱՐԵՂ ԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ -----12-14

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ-----15

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ-----16

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

Գոյատևելու համար մարդը ստիպված է փոխազդելու բնության վրա : Բնությանը մարդկանց համար հանդիսանում է թե բնականության վայր , և թե մշակության ին , գեղագիտական և նեկրեացիոն կարիքներին բավարարման աղբյուր : Արտադրողական ուժերի զարգացմանը գուցե քանակապես մարդու փոխազդեցությանը բնության վրա ավելի ինտենսիվ բնույթ է կրում : Ներկայումս հանրության արտադրողական ուժերն անչափ անել են , որի արդյունքում մարդկանց սնտեսական գործունեությանը իր մաստաբերելու և նշանակությանը դարձել է համարելի բուն բնության գործընթացներին հետ : Բացասական ազդեցությունները հանրությանը և բնությանը փոխհարաբերությանը ներկայումս սեղի է ունենում ներհանրային կարևոր ուղղություններով`

- 1) բնական նսնուրուներին ախտապատճառում կամ գերեցահագործում ,
- 2) շրջակա միջավայրի աղտոտում ,
- 3) բնական լանդշաֆտներին փոփոխություններ` հատկապես անթրոպոգեն լանդշաֆտներին առաջացման հետևանքով :

Հայաստանում էկոլոգիական հիմնական խնդիրներն են հանդիսանում`

- 1) կենսական նշանակության ջրհավաք ավազաններին ու գերխոնավ տարածքներին ֆայֆայումը ,
- 2) կենսաբազմազանության կրճատումը ,
- 3) շրջակա միջավայր արտանետումներին ու արտահոսվելի Ատմանային թույլատրելի չափաֆանակներին գերազանցումը ,

4) վտանգավոր նյութերի ու թափոնների ոչ պատշաճ գործածությունը ,

5) բնակարանային տեխնիկայի անվտանգությունը ,

6) շինարարական աշխատանքների վրա ազդեցություն գնահատման մոնիթորինգի ոչ լիարժեքությունը ,

7) հասարակության , այդ թվում դպրոցահասակների շահերի պահպանման հարցերի վերաբերյալ թերի կրթվածությունը ու անբավարար իրազեկվածությունը :

Այս համատեղությունը խիստ կարևորվում էն շինարարական աշխատանքներում , ինչպես նաև էկոլոգիական իրազեկման , կրթության և դաստիարակման կիրառություններում էկոլոգիական խնդիրները լուծման գործընթացում , որպես շինարարական աշխատանքների վիճակի , բնակարանային զրեկտիվներում և բնակարանային ռեսուրսների օգտագործման մասին տեղեկատվության տարածում՝ նպատակաուղղված դպրոցում սովորողների և հանրության շահերի էկոլոգիական մեթոդներով զարգացմանը և բացասական հետևանքների կանխմանը , և որպես էկոլոգիական տեսակետների և գաղափարների տարածում՝ նպատակաուղղված էրեխաների գիտակցության մեջ դրանց ներդրմանը և շինարարական աշխատանքների անվտանգության ու նրան տանող գանգվածային գործնական աշխատանքների ակտիվացմանը , էկոլոգիական անվտանգության պահպանմանը և բնության պատշաճ կառավարմանը :

Սույն հետազոտության հիմնական նպատակներն են՝

-
- 1) ուժեղացնել դպրոցում սովորողների պատասխանատվության զգացումը շինարարական աշխատանքների պահպանման նկատմամբ ,
  - 2) սովորողների ու շինարարների կենտրոնում պահել բնակարանային աշխատանքների կենսաբանական և լանդշաֆտային բազմազանության պահպանումը , վնասակար նյութերի արտանետումների նվազեցումը , ջրային ռեսուրսների և կանաչապատ գոտիների՝ որպես թրթռած նվազմանը հարստացնող բնակարանային գոտիներ , պահպանումն ու ավելացումը ,
  - 3) կիրառել նոր մոտեցումներ դպրոցում բնակարանային իրազեկության բարձրացման և էկոլոգիական կրթության ու դաստիարակության հարցերում :
-

**Գլ ու թ 1, ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀ ՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱԿԱՆ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒՄԸ ԴՊՐՈՑՈՒՄ
ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ**

1 1 ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀ ՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀ ԱՐՑԸ

Հանրուրջան գարգացման արդի էկոլոգատնական ակարագի բնույթի մի շարք առանձնահատկություններ, որոնցից ազմավարական առումով առավել նշանակալի են նեոնուրասպահովվածությունը, կյանքի և շրջակա միջավայրի որակի բարելավման հիմնախնդիրները: Այդ տեսանկյունից բնասպահականության և բնագտագործման կարևորագույն սկզբունք է դառնում գարգացման էկոլոգիական և տնտեսական շահերի գիտականորեն հիմնավորված գույակցումը: Դա նշանակում է, որ կայուն գարգացման հանապարհի ցանկացած պետության նախնականությունը պետք է ներդրուցի լինեն այն հարցերի լուծման գաղափարախոսությունը, որոնք վերաբերում են շրջակա միջավայրի որակի պահպանմանը, առաջնային բնառեսուրսային ներուժի կայունությունը ապահովմանը, էկոլոգիական անվտանգության հաղթահարմանը և հասարակական բարեկեցության /կյանքի որակի ցանկալի մակարդակի նվաճմանը /2/:

Մարդու և բնության փոխադեցությունը հանգեցրել է համաշխարհային նշանակություն ունեցող էկոլոգիական մի շարք խնդիրների՝ էկոլոգիական հզուժամի, բնության և մշակույթի ոչնչացման: Բնության պահպանումը վերածվել է ֆառափական, տնտեսական, սոցիալական, մանկավարժական, հոգեբանական խնդրի: Այս իսկ պատճառով բնության հանդեպ վերաբերմունքի նոր ձևը՝ բնության հետ ներդրուցականությունը, դարձել է դաստիարակության և կրթության գլխավոր խնդիրներից մեկը: Բացի այդ, էկոլոգիական պայմանները, շրջապատող իրականության գործոնները մեծ ազդեցություն ունեն մարդու հոգեկան առողջության վրա:

էկոլոգիական ադտոտվածությունը, բնակլիմայական պայմաններին փոփոխությունները հանգեցնում են սրբեային գործունեության թվապակեցմանը: Երջապատող իրականությունը նաև բավականին մեծ նշանակություն ունի հոգեկանի ձևավորման և զարգացման գործում, ինչպես նաև պեքեպտիվ, կոգնիտիվ գործընթացներին և հուզականային համակարգերում: Այս ամենն ամփոփվում է էկոլոգիական գիտակցությունը դառնում, որը բնության մասին պատկերացումներին, վերաբերմունքային և վարքային մոդելներին համամասնություն է /3/:

Բնության հանդեպ վերաբերմունքն ու փոխազդեցությունը բարդ համակարգ է, որն ունի զարգացման տարիքային որոշակի դինամիկա: Երջակամիջավայրն ու պայմանները մեծ դեր են խաղում անձի ձևավորման և հետագա զարգացման գործում: Յուրաքանչյուր տարիքային փուլին բնորոշ է էկոլոգիական գիտակցությունը զարգացման ուրույն առանձնահատկություններ:

Ընդհանուր առմամբ Հայաստանը բազմաթիվ փոփոխապակցված բնապահպանական խնդիրներ առջև է կանգնած: Դրանցից առավել զգալիներն են ջրի և օդի ադտոտվածությունը, անտառային և կանաչ տարածքի նվազումը, հողերի դեգրադացիան, լանդշաֆտի փոփոխությունները, կենսաբազմազանությունը վտանգները, բնական աղետները և կլիմայի փոփոխության հետևանքները /1/:

Ջրի և օդի ադտոտվածություն: Ջրի և օդի ադտոտվածությունը լուրջ բնապահպանական խնդիր է Հայաստանում: Դրա հիմնական պատճառներն են մեկը՝ ֆոնաբային թափոններին վատ կառավարումն է: Բազմաթիվ բնակավայրերի ջրամատակարարման և ջրահեռացման ենթակառուցվածքները պատճառն են պահպանման պակասի հետևանքով դարձել են ֆայֆայված: Երկրում կենդանաջրերի մաքրման մի ֆունկցիոնալ կայաններին պայմաններում, ֆոնաբային կենդանաջրերի մեծ մասը բաց է թողնվում գետերու առանց պատճառն մաքրման: Հայաստանում չկա որևէ սանիտարական աղբավայր, և կոշտ թափոնները սովորաբար սեղանափոխվում են բաց աղբանոցներ, դրանցից որոշները գետերին ավաներն են կայացնում: Այդ աղբանոցներում թափոնները սովորաբար այրվում են, թուղավոր նյութեր արտանետելով մթնոլորտ:

Գյ ու ղ աստե տե ս ու ղ յ ու ղ ը (մաս ն ավ ու ր ապե ս , բ ու ս աբ ու ծ ու ղ յ ու ղ ու մ
բ ու ղ ն աբ ի մ ի կ ատե ե ր ի ո շ պ ա տ շ ա ն ո գ տ ա գ ու ղ ու մ ը), ս ր ա ն ս ա պ ու ր տ ը ,
հ ա ն ֆ ա ր դ յ ու ղ ն աբ ե ր ու ղ յ ու ղ ը , հ ա ն ֆ ա գ ու ղ ու ղ յ ու ղ ը և ֆ ի մ ի ա կ ա ն
ա ր դ յ ու ղ ն աբ ե ր ու ղ յ ու ղ ը ջ ր ի և ո ղ ի ա դ տ ո ս վ ա ծ ու ղ յ ա ն մ յ ու ս
հ ի մ ն ա կ ա ն ա դ բ յ ու ղ ր ն ե ր ն ե ն :

**Ա ն տ ա ո ա յ ի ն և կ ա ն ա շ ա պ ա տ տ ա ր ա ծ ֆ ի ն վ ա գ ու մ , հ ո ղ ե ր ի
դ ե գ ր ա դ ա գ ի ա և լ ա ն դ շ ա ֆ տ ի փ ո փ ո խ ու ղ յ ու ղ ն ե ր :** Ա ն ց ա ծ ե ր կ ու
տ ա ս ն ա մ յ ա կ ն ե ր ի ը ն թ ա գ ֆ ու մ Հ ա յ ա ս տ ա ն ու մ ա ն տ ա ո ա ծ ա ծ կ ու ղ յ թ ը գ գ ա լ ի
ն վ ա գ ե լ է , հ ի մ ն ա կ ա ն ու մ վ ա ո ե լ ա փ ա յ տ ի հ ա տ ու մ ն ե ր ի , ա ո և տ ր ա յ ի ն
ն ա պ ա տ ա կ ո վ վ ա յ տ ա ն յ ու ղ ի հ ա վ ա ֆ մ ա ն և բ ա գ ա հ ա ն ֆ ե ր ի շ ա հ ա գ ու ղ մ ա ն
պ ա տ ն ա ո ո վ : Վ ա ո ե լ ա փ ա յ տ ի հ ա մ ա ր ա ն ո ր ի ն ա կ ա ն հ ա տ ու մ ն ե ր ը լ ա յ ն ո ր ե ն
տ ա ր ա ծ վ ա ծ է ի ն 1990-ա կ ա ն ն ե ր ի է ն ե ր գ ե տ ի կ ն գ ն ա ժ ա մ ի ը ն թ ա գ ֆ ու մ : Ա յ ն
դ ե ո և ս հ ա ն ա խ է հ ա ն դ ի պ ու մ ' կ ա ն ա շ գ ո տ ի ն ե ր ի բ ու ղ լ պ ա շ ա պ ա ն ու ղ յ ա ն
և ա յ լ վ ա ո ե լ ի ֆ ի հ ա ր ա բ ե ր ա կ ա ն ո ր ե ն բ ա ր ձ ր ծ ա խ ֆ ե ր ի պ ա տ ն ա ո ո վ :
Ա ն տ ա ո ա յ ի ն տ ա ր ա ծ ֆ ի ն վ ա գ ու մ ը պ ա տ ն ա ո ու մ է ս ն կ ի ն ե ր ի և
կ ե ն դ ա ն ի ն ե ր ի բ ն ա կ ա ն մ ի ջ ա վ ա յ ր ի կ ո ր ու ս տ , ո ղ ի վ ա տ ո ր ա կ , հ ո ղ ե ր ի
դ ե գ ր ա դ ա գ ի ա , է ր ո գ ի ա և ս ո դ ա ն ֆ ն ե ր ու լ ա ն դ շ ա ֆ տ ի փ ո փ ո խ ու ղ յ ու ղ ն ե ր :
Հ ո ղ ե ր ի դ ե գ ր ա դ ա գ ի ա յ ի և լ ա ն դ շ ա ֆ տ ի փ ո փ ո խ ու ղ յ ու ղ ն ե ր ի պ ա տ ն ա ո ե ն
ն ա և ա ր ո տ ա վ ա յ ր ե ր ի շ կ ա ն ո ն ա կ ա ր գ վ ա ծ ո գ տ ա գ ու ղ ու մ ն ու
գ ե ր ա ր ա ծ ե ց ու մ ը , ի ն շ ա պ ե ս ն ա և գ յ ու ղ աստե տե ս ու ղ յ ու ղ ու մ
բ ու ղ ն աբ ի մ ի կ ատե ե ր ի ո գ տ ա գ ու ղ մ ա ն հ ե տ և ա ն ֆ ո վ հ ո ղ ե ր ի
ա դ տ ո ս վ ա ծ ու ղ յ ու ղ ը : Լ ա ն դ շ ա ֆ տ ի փ ո փ ո խ ու ղ յ ու ղ ն ե ր ի ա յ լ
պ ա տ ն ա ո ն ե ր ն ե ն հ ա ն ֆ ե ր ի պ ո շ ա մ բ ա ր ն ե ր ը , կ ո շ ա թ ա փ ո ն ն ե ր ի
շ կ ա ր գ ա վ ո ր վ ա ծ հ ե ո ա ց ու մ ը և գ ո տ ի ա վ ո ր մ ա ն կ ա ն ո ն ն ե ր ի խ ա խ տ ու մ ն ե ր ը
/4/:

Վ ա տ ա ն գ ն ե ր կ ե ն ս ա բ ա գ մ ա գ ա ն ու ղ յ ա ն ը : Չ ն ա յ ա ծ փ ո ֆ ր տ ա ր ա ծ ֆ ի ն ,
Հ ա յ ա ս տ ա ն ն ու ն ի հ ա ր ու ս տ կ ե ն ս ա բ ա գ մ ա գ ա ն ու ղ յ ու ղ ն ,
է կ ո հ ա մ ա կ ա ր գ ե ր ի մ ե ծ բ ա գ մ ա գ ա ն ու ղ յ ա մ բ : Հ ա ր ա վ ա յ ի ն Կ ո վ կ ա ս ու մ
ա ո կ ա գ ր ե թ ե բ ո լ ո ր բ ու ս ա տ ե ս ա կ ն ե ր ը կ ա ր ե լ ի է գ ա ն ե լ Հ ա յ ա ս տ ա ն ու մ :
Ս և ա ն ա լ ի ն ը , ո ր ը գ ա ն վ ու մ է Հ ա յ ա ս տ ա ն ի կ ե ն տ ր ո ն ա կ ա ն մ ա ս ու մ ,
Կ ո վ կ ա ս ի ա մ ե ն ա խ ո շ ո շ ո ղ լ ի ն ն է և ա շ ա ր ա հ ու մ ֆ ա դ ց ր ա հ ա մ բ ա ր ձ ր ա դ ի ր
խ ո շ ո ղ լ ն ե ր ի ց մ ե կ ը : Ա յ ն ու ն ի ի ն ֆ ն ա տ ի պ ֆ ա ու ն ա , ո ր ը վ տ ա ն գ վ ա ծ է :
Հ ա յ ա ս տ ա ն ը գ ա ն վ ու մ է կ ե ն ս ա բ ա գ մ ա գ ա ն ու ղ յ ա ն ե ր կ ու «թ ե ժ

գոտի ներուժ» (Իրանա-Անատոլյան և Կովկասյան): Այն նաև Կովկաս-անատոլյան-հիբրիանյան բարեխառն անտառային գոտու է, որը Վայրի բնության համաշխարհային հիմնադրամի Պահպանման առաջնահերթության ունեցող Գլոբալ վտանգված 200 էկոտարածքների ցանկում ընդգրկված վտանգված էկոտարածքներից է: Բնակական պաշարների անկայուն օգտագործումը (ներսեյակ վանելափայտի հատումները, առևտրային փայտանյութի հավաքումը, գերարածեցումը, անօրինական որսը և հանգստագործությանը), ինվազիվ տեսակները և կլիմայի փոփոխությունները լուրջ վտանգներ են ներկայացնում Հայաստանի կենսաբազմազանությանը: Էկոհամակարգի պաշտպանության նպատակով, երկիրը հիմնել է բազմաթիվ բնական արգելավայրեր, բայց այդ արգելավայրերի մեծ մասը լավ պաշտպանված չեն /5/:

Բնական և տեխնոլոգիական վտանգներ: Մասնակիորեն որպես լեռնային տեղանքի և դիրքի առումով աշխարհի սեյսմիկ ամենակտիվ տարածաբաններից մեկում գտնվելու հետևանք, Հայաստանը կանգնած է բնական աղետների բարձր ռիսկի առջև, ինչպիսիք են՝ երկրաշարժերը, հեղեղումները, սողանքները և երաշտները: Բնական աղետների «թեժ կետերի» վերաբերյալ ռիսկերի գլոբալ վերլուծությանը՝ Հայաստանը բազմակի բնական աղետների առավել ենթակա 60 երկրների թվում է: Հայաստանի բնակչության ավելի քան 80%-ը խոչոն աղետների ազդեցության տակ է, իսկ ավելի քան 30%-ը՝ հանախակի աղետների: 7 2013թ. դեկտեմբերին նշվեց Սպիտակի երկրաշարժի 25-րդ տարեկիցը (6.9՝ Ռիխտերի սանդղակով), որին զոհ գնաց 25,000 մարդ (այդ թվում՝ 6000 դպրոցական), վնասվածքներ ստացան 15,000-ը և կացարանից զրկվեցին 517,000-ը: 8 Չնայած Հայաստանի ատոմակայանը համարվում է անվտանգ, այն զգալի բնապահպանական ռիսկեր է առաջացնում, քանզի չունի զուպման կանոնակարգի և տեղակայված է սեյսմիկ ակտիվ գոտուում /6/:

Կլիմայի փոփոխություն հետևանքները: Կլիմայի փոփոխություններ, ակնկալվում է, որ կուլանա անբարեկասս բնապահպանական, տեսակական և սոցիալական հետևանքներ Հայաստանի համար: Հետազոտություններից մեկի համաձայն, մինչև 2100թ.

կլիմայի փոփոխությունը Հայաստանում կհանգեցնի միջին ջերմաստիճանի բարձրացմանը ՅԷԼՍԻՆՍԻ 1.7 աստիճանով և տեղումների ֆանակի նվազմանը մոտ 10%-ով : Որպես հետևանք , կաճի չորայնությունը , կարագանա անապատացումը , կնվազեցնեն արոտավայրերը , և Սևանա լիճը կհոսքի կնվազի 15%-ով : Արդյունքում , բուսաբուծությունը զնախատված է , որ կնվազի 8-14%-ով , անասնազլխաֆանակը՝ 30%-ով , և կաճի սիրտ-անոթային և աղիֆային հիվանդությունների տարածվածությունը : Կլիմայի փոփոխությունը , հավանական է նաև , որ կավելացնի կլիմայի հետ կապված աղետները հանախանությունը ու պարբերականությունը /7/ :

Քսաներոնրդ դարի երկրորդ կեսից սկսած , գիտնականների կողմից առաջ ֆաշվեց այսպես կոչված «գլոբալ տաֆացման» վտանգի , դրանում մարդկային գործունեությունը լուրջ դեր է կատարվող ծանր հետևանքների մասին վարկածը : Սկզբում , հատկապես ատոմային ունիքի առաջին փորձարկումներից հետո , այն հարցին , թե կարո՞ղ է արդյոք մարդկային գործունեությունը արդյունքում շրջակա միջավայրի աղտոտումը , հատկապես մեծ ֆանակությունը աէրոզոլային տարբեր նյութերի արտանետումը մթնոլորտի և այլն , նպաստել Երկրի մթնոլորտի ստորին շերտերում այսպես կոչված «ջերմացային էֆեկտի» և «գլոբալ տաֆացման» պրոցեսների և ինչ չափով , գիտնականների ճնշումներով մեծամասնությունը դրական պատասխան էին տալիս , ավելին , առաջարկում էին տարբեր մոդելներ բացատրելու համար իրենց այդ պնդումները : Հետագա գիտնական ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին , որ Երկրի մթնոլորտի վրա կլիմայի փոփոխության հարցում մարդկային գործունեությունը գործունե չունի : Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին , որ այսօր մարդկությունը մոտենում է իր զարգացման հզոր աճի և պահին , երբ շրջակա միջավայրի , մթնոլորտի , բնություն , տեղեկագրի ամբողջ կանոնադրվածում իր կենսագործունեությունը հետևանքով արմատական , հանախան դառնալի փոփոխություններ են սպասվում : Ահա թե ինչու տեղի ունեցող և գալիք խոր ու արմատական փոփոխությունները էկոլոգիական գիտակցությունը դասել են առավել կարևոր հարցերի շարքում : Այսօր հատկապես նոր վտանգ են միջուկային

անաբեկչու թյուրումը, արհեստածին մահացու վիրուսների, որոնք
չգիտես ինչու և ինչպես ինչ-որ պահի «դուրս են պրծնում» հատուկ
լաբորատորիաներից միգրացիոն գոյություն ունեցող հետևանքով /8/:

Շրջակա միջավայրի պահպանության և բարելավման
հիմնախնդիրը վաղուց դադարել է առանձին երկրների գործը
լինելուց և այժմ վառ արտահայտված համամշակույթի քննարկ
ունի՝ լուծման համար պահանջելով բոլոր պետությունների
ջանքերի միավորում, բոլոր երկրների միջև ամենալայն
համագործակցություն: Այնքան է, որ նման համագործակցությունը
կարող է հաջողությամբ իրականացվել միայն աշխարհի կայուն
խաղաղության պայմաններում: Դա կապված է մեր մշակույթի վրա
կախված ամենավտանգավոր՝ միջուկային աղետի կանխման համար
մղվող պայքարի հետ, որոնք կարելի է լուծել միայն համատեղ և
անպայման երկրների համընդհանուր ջանքերով:

1,2 ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒՄԸ

Ազգային և համամշակույթի կտրվածքով անհրաժեշտ է
հիմնավորել հասարակական նոր մտածելակերպի ձևավորումը, որպես
ամենահարատապ խնդիր: Էկոլոգիական հիմնահարցերի լուծման
գործում այսօր մեծ դեր է վերապահվում էկոլոգիական գիտելիքների
բարձրացումը, դպրոցում սովորողների շրջանում էկոլոգիական
կրթության և դաստիարակության դերի կարևորմանը, այդ թվում՝ նաև
ֆիմիայի դասընթացի ուսումնասիրության ժամանակ:

Քանի որ մեզ ապրում ենք ոչ միայն կենսոլորտի ռեսուրսների
այլև մեր և ապագա սերունդների առողջության պահուստի հաշվին,
ուստի անհրաժեշտ է առաջին հերթին ի շահ էկոլոգիական
դաստիարակության ու կրթության հստակորեն սահմանել քննարկ և
մարդու աշխատանքային ու սոցիալական գործունեության
փոխհարաբերություններին, դրանց պատճանահետևանքային կապերի
զննաստման ու կանխատեսման մեթոդները /10/:

Էկոլոգիական կրթությունն ու դաստիարակությունը
մանկավարժական գործընթաց է, որի նպատակն է մարդուն զինել

բնական միջավայրի և բնական նեոնուրոների արդյունավետ
օգտագործման անհրաժեշտ գիտելիքներով : Էկոլոգիայի
ուսումնական ծրագրում ընդգրկվում են այնպիսի հարցեր ,
ինչպես օրինակ հասարակության և բնության միասնականության
ըմբռնումը , շրջակա միջավայրի բնօգտագործման և բնության
պահպանության խնդիրները : Հենց այս խնդիրներին անհրաժեշտ է
անդրադարձնել ֆիմիայի դասընթացի «Թրվածնի կիրառումը և
կենսաբանական նեոնուրոնները » «Մրնչումը : Օդի
բաղադրությունները » , «Օդային ավազանի պահպանումը » , «Չունը
բնության մեջ » , «Խմելու ջրի համամոլորակային հիմնախնդիրը » ,
«Ածխածնի ֆիմիայի հատկությունները : Ածխածնի օքսիդները » ,
«Մետաղները բնության մեջ » թեմաների ուսումնասիրության ժամանակ :

Որպես օրինակ կարող են փոխարինվել 8-րդ դասարանում «Թրվածնի
կիրառումը և կենսաբանական նեոնուրոնները » թեմայի
ուսումնասիրության համար ուսումնական դասի հետևյալ պլանը :

Դասի պլան

Դասի պլան ' ԽԻԿ

Ուսուցիչ ' Անահիտ Տեր-Պետրոսյան

Դասարան ' VIII

Առարկա ' ֆիմիա

Թեմա ' Թրվածնի կիրառումը և կենսաբանական նեոնուրոնները

Նպատակը ' Խորացնել աշակերտների գիտելիքները թրվածնի
մասին նրա գործնական կիրառման օրինակներին վրա , կարևորել
թրվածնի դերը մարդու կյանքում : Ընդլայնել աշակերտների
գիտելիքները բնապահպանական խնդիրներին վերաբերյալ ,
ներկայացնել անտանապատ գոտիներին և կանաչապատ տարածքներին
ավելացնումը ' որպես թրվածնով օդի հարստացման արդյունք :
Զարգացնել համագործակցային կարողությունները և
հմտությունները , խմբում աշխատելու ունակությունները , միասնական
որոշումներ ընդունելու և դրանց համար պատասխանատվություններ

կրէլ , վարկածներ անաջադրելու և եզրակացութիւններ կատարելու
կարողութիւնը :

Այն կալվազնային արդյունաբերութիւններ՝ Այսպիսի ցեղանունները պետք է

ա/ իմանալ թրջածնի կիրառման բնագավառները և դերը ,

բ/ կարողանալ ներկայացնել թրջածնի ֆիզիկական և քիմիական
հատկութիւնները ,

գ/ տիրապետել օդային ավազաններին ,

դ/ գիտակցել , որ անաց թրջածնի կյանքը չկա ,

ե/ մտահոգվել օդային ավազանի պահպանման և մթնոլորտը
թրջածնով հարստացնող կանաչապատ տարածքներին ավելացման
խնդիրներով :

Դասընթացքը՝ Խթանում (10 րոպե)՝

Հարցերի միջոցով կրկնել թրջածնի ֆիզիկական և քիմիական
հատկութիւնները , օդի շնչառութիւնը , թրջածնի կիրառման
ուղղութիւնները : Դասարանը բաժանել երեք խմբերի , յուրաքանչյուր խմբին
տալ անաջադրանքներ :

Խումբ 1՝ Ի՞նչ գիտեք թրջածնի բնական պատարներին և դրանց
համալրման մասին ,

Խումբ 2՝ Ի՞նչ գիտեք անտանապատ գոտիներին և կանաչապատ
տարածքներին հետաանաջացած արդի խնդիրներին մասին ,

Խումբ 3՝ Ի՞նչ գիտեք թրջածնի արդյունաբերական կիրառման
ուղղութիւններին և օդային ավազանի ադտոման մասին :

Իմաստի ընկալում (20 րոպե)՝

Յուրաքանչյուր խումբը ներկայացնում է հանձնարարված
անաջադրանքի քննարկումներին արդյունաբերութիւնը , անհրաժեշտութիւն
դեպքում ուսուցիչը ուղղորդում է : Այնուհետև ուսուցիչը
ներկայացնում է թրջածնի դերն ու նշանակութիւնը , օդային ավազան
հատկութիւնները , ֆոտոսինթէզի երկու շրջան :

ԿՇՆԱՊԱՏՈՒՄ (15 րոպե)՝

Նոյն և թվում ամբողջությամբ է հետևյալ հարցերի միջոցով .

1. Բացատրել «մաքուր թթվածին» արտահայտության իմաստը :

2. 1° և 2° նպատակով է օգտագործվում թթվածինը արդյունաբերության մեջ : Բերել օրինակներ :

3. 1° և 2° նպատակով է կիրառվում հեղուկ թթվածինը : Բերել օրինակներ :

4. Որո՞նք են անտառապատ և կանաչ գոտիները ավելացնելու նպատակները :

5. 1° և 2° է «օդադաշտային անվտանգ»-ն :

Առկա էր արդյունաբերության մեջ :

Տնային հանձնարարությունն՝ Սահակյան Լ. , Բոյունյան Ք. , Քիմիա 8-րդ դասարանի դասագիրք , - Եր . : Տիգրան Մեծ , 2014- 2014 թվական 4 . 6

1 .ՖԻԼՈՍՓԻԱԿԱՆ ԿՆԴՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ԲԱՐԵԼ ԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Ընդամենը մի քանի տասնամյակ առաջ մարդիկ էկոլոգիական լուրջ խնդիրներ փաստորեն , գրեթե չուներին , կամ դրանք նկատվելի չէին : Բայց արդեն մեր սերունդին անհանգստացած է , թե աշխարհին ինչ սեւեռվող պիտի փոխանցի իր հաջորդներին : Արդյոք կարողանանք նրանք այնտեղ ապրել , եթե չդադարի բնության գիշտական ավերումը , եթե արդիականության տեսանկյունից , սեխնիկական ու գիտական նվաճումները շարունակեն ծառայել ոչ թե մարդու գոյության և զարգացման պայմաններին միջավայրի ապահովման կարիքներին , այլ՝ ոչնչացման միջոցներին կատարելագործմանը :

1972 թվականին , հունիսի 5-ը ՄԱԿ-ի կողմից հռչակվել է Երջակա միջավայրի պահպանության համաշխարհային օր , իսկ 2004 թվականից Հայաստանում այն նշվում է հաւորպես բնապահպան օր :

Այս Համաժողովի օրվա ամսաթիվն ընտրվել է ի հիշատակ Ստեփանյանի հանձնաժողովի աշխատանքների սկսման, որի մտահոգությունն է մարդու շահի ամրապնդման խնդիրները: Գլխավոր Հանձնաժողովն իր որոշման մեջ կոչ է անում պետություններին և ՄԱԿ-ի կազմակերպություններին յուրաքանչյուր տարի այդ օրը անցկացնել միջոցառումներ, որոնք կհաստատեն իրենց նվիրվածությունը շահի ամրապնդման և բարելավման վերաբերյալ: Ինչպես նաև Գլխավոր Հանձնաժողովի 27-րդ նստաշրջանին ստեղծվել է մի նոր կազմակերպություն՝ ՄԱԿ-ի համակարգում՝ ՄԱԿ-ի շահի ամրապնդման մասին ծրագիր (UNEP): Հենց UNEP-ի հովանու ներքո էլ յուրաքանչյուր տարի նշվում է Շրջակա միջավայրի համաժողովի օրը:

Օրվա նպատակն է մարդու մեջ շահի ամրապնդման խնդիրները նպաստելու ցանկություններն արթնացնել: Այլ կերպ ասած՝ աշխարհի ժողովուրդներին պետք է հնարավորություն տալ ակտիվորեն նպաստել կայուն և արդար զարգացմանը, ընկալել այն գաղափարը, որ բնապահպանական հարցերի հանդեպ մոտեցումը փոփոխելու հիմնական շարժիչ ուժը մեզ էնքան, մեր հասարակությունը /11/:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են բազմաթիվ օրենսդրական ակտերի բնապահպանական խնդիրներին լուծման համար, նաև գործում է բնապահպանության և ընդերքի անկախ տեսչական մարմինը՝ բնապահպանության ոլորտի օրենսդրության պահանջներին պահպանման նկատմամբ վերահսկողության նպատակով, ինչպես նաև կանխարգելիչ միջոցառումներ, ներառյալ վերջերս ներդրված՝ ռիսկի վրա հիմնված ստուգումները: Հայաստանում տարբեր մեթոդներ և միջոցներ են կիրառվում բնապահպանության ոլորտի օրենսդրության պահանջներին պահպանման նկատմամբ վերահսկողության իրականացման համար, այն ունի բնապահպանական օրենսդրության սահմանված պահանջներին խիստման համար սուղաբանության կիրառման «բրգած և համակարգ», և իրականացվում է իրագրավման ու մասնավոր նախագծերի վերապատրաստման միջոցառումներ: Սրանք բոլորը դրական ֆայլեր են բնապահպանական օրենսդրության սահմանված պահանջներին կատարման համակարգի

գարգացման ուղղույթումը՝ հաշվի առնելով, որ Հայաստանի սնունդի անվտանգության մեջ կարևոր դեր ունի հանքային և անօրգանական նյութերի և նրա երկրում առկա են անապատացման ռիսկեր: Հայաստանը անապատակառիված է ամրապնդել բնապահպանական օրենսդրությամբ սահմանված պահանջներին կատարման համակարգը՝ Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի իրականացման և օրենսդրության շարունակական վերանայման միջոցով /12/:

Գիտնականները ևս անմասն չեն մնում բնապահպանական խնդիրներին: Աստղագետ Ռոջեր Անցելն առաջարկում է մոլորակի շուրջ տեղադրել 60 սմ դիամետրանոց և մի քանի զբոսանոց միլիոնավոր ուսյնյակներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի ցրել արևի ճառագայթները: Անցելը համոզված է, որ դա կհանգեցնի արևային ճառագայթման նվազեցմանը: Կլիմայագետ Ուոլլաս Բրոկերն էլ առաջարկում է փուլ չի կների և ինֆրաթիուններն օգնությամբ ստրատոսֆերայում ցրել տալ ծծմբի մասնիկներ, որոնք այդ մակարդակի վրա կմնան մոտ երկու տարի: Առաջարկվում է նաև հատուկ սարքավորումներն միջոցով ծովի ջրից առանձին գոլորտներ ստանալ և դրանք վերածել նատրիումի ֆլորիդի հալեցած իսկական ամպերի, որոնց ստվերում Երկիրը մոլորակը «կթափնվի» արևից: Մեկ այլ գիտնական էլ առաջարկում է ջրային հատվածներում ստեղծել սպիտակ մակերեսով կամ պլաստիկական զանգվածով պատված լողացող արհեստական կղզյակներ՝ Երկիրը թափանցող արևային ճառագայթումն արտացոլելու համար: Այսօր գիտնականները փորձում են բնական գազից ջրածնային վառելիք ստանալ: Նրանք հավատում են, որ 1 դարանոց բոլոր փոխադրամիջոցները կաշխատեն միայն այդ վառելիքով, և մարդկությունը վերջապես կձեռք բերի բնաջնջման սպառնացող վտանգից /9/:

Այնուամենայնիվ, ինչ քայլեր էլ առաջարկվեն բնապահպանական խնդիրներին լուծման համար, առանց ֆային և զլխավոր գործող անձնուվիճակի վերահսկողության մարդն է: Ուստի ամենակարևորը դեռ մանկուց էլ ուղղակի խնդիրներին բարձրաձայնումն ու իրագրելումն է, դպրոցից բնություն պահպանության գործընթացներին սովորողներին ներգրավումը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1/ Ակնհայտ է, որ միջազգային հանրաշնչուն ձեռնարկում է զգալի ջանքեր նպատակաուղղված բնապահպանական հիմնախնդիրներին լուծմանը : Խստացվում է բնապահպանական օրենսդրությունը, ակտիվ ներդրում են բնական ռեսուրսներին աֆատացմանը և շրջակա միջավայրի աղտոտման բացասական հետևանքներին նվազեցմանը նպատակաուղղված կանխարգելիչ միջոցներ, հասարակաշնչուն կայուն սոցիալ-տնտեսական զարգացումն ապահովելու համար որոշումներ ընդունելիս հաշվի են առնվում բնապահպանական հարցադրումները :

2/ Էկոլոգիական խնդիրներին լուծման համար հիմնանրնգվում են կեղտաջրերի կենսաբանական մաքրման կայանները և կառուցվում նոսրերը , ընդլայնվում են բնաշնչուն հատուկ պահպանվող տարածքները, մեծանում են անտառապատման և անտառավերականգնման ծավալները, տարբեր ծրագրերի միջոցով իրականացվում է անապատացման դեմ պայքար, կենսաբանական և լանդշաֆտային բազմազանություն պահպանում, էլեկտրամոբիլներին

արտադրությունը և ծավալները անհատական ավտոտրանսպորտի ցվնասակար
նյութերի արտանետումները և վազեցում, ջրի և անտառի ազդային ծրագրերի
ամբողջական իրականացում:

3/ Միաժամանակ պարզ է, որ ձևավորելով էկոլոգիական
գիտակցությունը կրթությունը միջոցով, հնարավոր է լուծել մարդկության
առջև ծանացած և նրան հուզող և մտահոգող շատ խնդիրներ: Իր գիտելիքները
հարստացնելով, բնությանը և հասարակությանը փոխազդեցությունը,
անցյալ և ներկա վիճակը վերլուծելու և գնահատելու կարողությունը ձեռք
բերելով՝ մարդը կձեռք բերի սխալ պատկերացումները, անհիմն
մտայնությունները, հնարավորությունը կունենա նորովի, ոչ թե
սովորույթի ու ժողովրդի, այլ՝ գիտակցաբար ընկալելու իր շուրջը տեղի
ունեցող երևույթները, կարողանա առավել ճշգրիտ սահմանել այն որոշակի
դերը, որ մարդկային գործունեությանը մեջ ունեն հասարակական
հարաբերությունները, աշխարհայացքային, բարոյական, մշակութային
հիմնարկությունները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1/ Ասիական Զարգացման Բանկ (ԱԶԲ). 2012. Երկրի բնապահպանական
նորագրությունը. Հայաստան, վերլուծական նյութեր, 2015 թ:

2/ Գլոբալիզացիայի Ա.Ա., Բնապահպանական և բնօգտագործման վնասներ
որոշման մեթոդաբանության կատարելագործման հիմնախնդիրները
ՀՀ-ում / Ծրագրի գիտական դեկավար՝ Ա.Ա.Գլոբալիզացիայի; Կատարողներ՝ Ռ.Ա.
Պետրոսյան, Ա.Պ. Գլոբալիզացիայի.- Եր.: Տնտեսագետ հրատարակչություն, 2014.-60 էջ:

3/ Հայաստանի ֆաղափականության ֆորում. 2010. Հայաստանի
ընթացիկ միջավայրի վիճակը /<http://www.pfarmeria.org/document/state-armenias-environment/>:

4/ Էկոդիտ ինկ. Inc. 2009. Հայաստանի Կենսաբազմազանության
վերլուծությունը արդիականացում: Զեկույց պատրաստված Ամերիկայի
Միացյալ Նահանգներին Միջազգային զարգացման գործակալության
համար (http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADP442.pdf):

5/ Բ. Լապլանց, Ս. Մեյսեր և Հ. Վանգ. 2005. Շրջակա միջավայրը նրպես Մշակութային ժառանգություն: Համաշխարհային Բանկ, Քաղաքականություն հետազոտություն աշխատանքային փաստաթուղթ. No. 3520:

6/ Ադետերի ռիսկի կանավարման աշխատանքային փաստաթղթի շարք No 9, Համաշխարհային բանկ; Միացյալ Ազգերի՝ Ադետերի նվազեցման միջազգային ազմավարություն. 2009. Կենտրոնական Ասիա և Կովկաս. Ադետերի ռիսկի կանավարման նախնականություն. Ուսումնասիրություն վերանայում Կենտրոնական Ասիայի և Կովկասի համար:

7/ Հայաստանի Կլիմայի փոփոխություն տեղեկատվական կենտրոն. Կլիմայի փոփոխություն հետևանքները Հայաստանում. (<http://www.nature-ic.am/en/consequences>). ՄԱԿ-ի կլիմայի փոփոխություն կնվեցիցիայի շրջանակում երկրորդ ազգային հաշվետվությունը (2010) մեքերում է կլիմայի փոփոխություն վերաբերյալ մի փոքր տարբերվող տվյալներ (http://www.nature-ic.am/wp-content/uploads/2013/10/SNC_final_eng_01.09.10.pdf):

8/ Изменение климата 2007. Обобщающий доклад Межправительственной группы экспертов по изменению климата, «Доклад [[ЮНЕП]] «Оценка воздействия на окружающую среду производства и потребления — Приоритетные изделия и материалы»»: UNEP: июнь 2010:

9/ Копенгагенский диагноз 2009. Обзор последних новостей науки о климате, на русском. - UNSW, Sydney, Australia

10/ <https://www.e-draft.am/projects/4533/justification>

11/ <https://www.innovcentre.am/hy/article/30398>

12/ <https://www.eu4environment.org/app/uploads/2022/03/Environmental-compliance-assurance-system-in-Armenia-ARM.pdf>

